

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Аналітичний звіт

Вплив світової економічної кризи на українську економіку: регіональний аспект

Ігор Бураковський, Олександра Бетлій

Підготовлено спеціально для презентації на
ІХ Львівському міжнародному
економічному форумі

Київ, вересень 2009 року

Про Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) – провідний український аналітичний центр, що спеціалізується на економічних дослідженнях та консультаціях з питань економічної політики. ІЕД був заснований у жовтні 1999 року провідними українськими політиками та Німецькою консультативною групою з питань економічних реформ.

Місія ІЕД – вироблення альтернативного погляду на ключові проблеми суспільного та економічного розвитку України. В рамках місії ІЕД націлює свою діяльність на надання висококваліфікованої експертної оцінки в галузі економіки й економічної політики, формування громадської думки шляхом організації відкритого публічного діалогу, сприяння розвитку економічних та суспільних наук, а також стимулювання розвитку дослідницької спільноти України.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Рейтарська 8/5-А,
01034 Київ, Україна
Тел: +38 044 / 278 63 42
Факс: +38 044 / 278 63 36
institute@ier.kiev.ua
<http://www.ier.kiev.ua>

Вплив світової економічної кризи на українську економіку: регіональний аспект

Резюме

У роботі проаналізовано слабкі місця української економіки напередодні кризи, вплив кризових явищ на різні сектори та подано загальний огляд економічної ситуації в регіонах.

Як відомо, стан української економіки різко погіршився наприкінці 2008 року внаслідок світової економічної кризи. В четвертому кварталі 2008 році реальний ВВП країни впав на 8,0% дпр. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій прогнозує подальше скорочення економіки України на 14,1% у 2009 році.

Аналіз показав, що області із вищою часткою промислових секторів, які традиційно вважаються більш розвиненими, постраждали від кризи сильніше, ніж області, де домінує сільське господарство, які традиційно характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку. Дослідження дає можливість констатувати, що внаслідок кризи в Україні спостерігається деяке зменшення регіональних відмінностей.

Автори

Ігор Бураковський

+380-44-278-6342

burakovsky@ier.kiev.ua

Олександра Бетлій

+380-44-278-6342

betliy@ier.kiev.ua

Зміст

1.	Вступ	5
2.	Економічна ситуація	5
3.	Фактори слабкості української економіки	6
4.	Регіональні відмінності	7
4.1.	Промислове виробництво	8
4.2.	Сільське господарство	10
4.3.	Торгівля	10
4.4.	Інвестиційна діяльність	11
4.5.	Безробіття	12
4.6.	Заробітна плата	13
4.7.	Міграційний рух	14
5.	Висновки	15

1. Вступ

Внаслідок глобальної фінансової кризи у 2008 році в більшості країн світу почалась рецесія. Скорочення економічної активності триває й у 2009 році, хоча економічна ситуація поступово покращується. За оцінками експертів у четвертому кварталі 2009 року у багатьох країнах спостерігатиметься зростання реального ВВП у вимірі квартал до кварталу.

Різке сповільнення світової економічної динаміки вплинуло й на українську економіку. Зокрема попит на товари українського експорту значно знизився, а притік іноземного капіталу майже припинився. Дія негативних зовнішніх факторів була підсилена ще й внутрішніми чинниками. Реформування економіки, яке б могло підвищити ступінь її стійкості до кризових явищ, протягом тривалого часу гальмувалось політичними негараздами. Стрімке підвищення соціальних стандартів призвело до диспропорцій в структурі доходів домогосподарств, а також значно обмежило маневреність уряду при плануванні і виконанні бюджету під час економічної кризи.

Внаслідок цього реальний ВВП країни впав на 8,0% дпр в четвертому кварталі 2008 року. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій прогнозує подальше скорочення економіки України на 14,1% у 2009 році. Криза по-різному вплинула на економічні показники регіонів України. Зокрема, області із вищою часткою промислових секторів, які традиційно вважаються більш розвиненими, постраждали від кризи сильніше, ніж області, де домінує сільське господарство, які традиційно характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку. Відповідно змінились і такі показники, як регіональний рівень заробітної плати, рівень безробіття, тощо.

Це дослідження починається із аналізу слабких місць української економіки напередодні кризи, що підсилили негативний вплив зовнішніх шоків. Далі у роботі оцінюється вплив кризи на різні сектори економіки країни та досліджується економічна ситуація в регіонах. Зокрема, розглядається вплив кризи на такі показники економічної ситуації в регіонах, як промислове виробництво, випуск сільськогосподарської продукції, торгівлю, інвестиційну діяльність, безробіття, заробітну плату, міграцію населення. Останній розділ дослідження містить висновки.

2. Економічна ситуація в Україні

Глобальна фінансова криза, що зумовила різке сповільнення світової економіки, негативно вплинула на економічний розвиток України. Внаслідок кризи суттєво зменшився попит на товари традиційного українського експорту, насамперед продукцію металургії та хімічної промисловості. Внаслідок цього в четвертому кварталі 2008 року обсяги промислового виробництва різко скоротились. Падіння виробництва продовжилось і на початку 2009 року: у січні реальний випуск промисловості скоротився на 34,1% до попереднього року (дпр). Пізніше виробництво дещо відновилось, хоча його рівень залишається значно нижчим, ніж минулого року. Так, протягом січня-серпня реальний випуск скоротився на 29,4% дпр.

В четвертому кварталі 2008 року з проблемами зіткнулась і банківська система. Зокрема, спостерігався відтік депозитів на фоні зростання обсягів проблемних кредитів та значних виплат по зовнішнім позикам банків. Внаслідок світової фінансової кризи банки втратили можливість залучати синдиковані кредити, а спроможність рефінансувати старі борги залишається обмеженою. В результаті цього банки значно скоротили кредитування як юридичних, так і фізичних осіб, що напередодні кризи було одним із найважливіших джерел для інвестицій та споживання. Відповідно зменшився попит на автомобілі, житло та ряд споживчих товарів.

У кінці 2008 року і у 2009 році притік коштів по фінансовому рахунку скоротився, в той час як виплати збільшились, що призвело до дефіциту фінансового рахунку і рахунку капіталу. Внаслідок зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському ринку на тлі високого попиту на валюту як з боку корпоративного сектору, так і домогосподарств, за умов невизначеності, гривня втратила майже половину своєї вартості. Для підтримки національної валюти НБУ був змушений витратити значу частину своїх резервів, а також скористатись допомогою МВФ.

Суттєве звуження економіки спонукало багатьох роботодавців скорочувати видатки, зокрема на оплату праці. В результаті цього підвищився рівень безробіття, який досяг 9,5% від економічно активного населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) у першому кварталі 2009 року. Водночас наприкінці 2008 року і в січні 2009 року в ряді секторів було скорочено рівень оплати праці. Пізніше заробітна плата відновила зростання, однак темпи її приросту залишаються нижчими за минулорічні. Тому доходи населення від заробітної плати скоротились в реальному виразі.

Зниження економічної активності призвело до падіння доходів Державного бюджету порівняно із минулим роком, що також позначилось на скороченні доходів від соціальних трансфертів в реальному вимірі. Відповідно вже в першому кварталі 2009 року споживання домогосподарств скоротилось на 11,6% дпр. За оцінками в цілому за рік цей показник буде ще гіршим на фоні високих чистих виплат по банківським кредитам.

Тому у четвертому кварталі 2008 року ВВП України скоротився на 8,0% дпр, а в першому та другому кварталах 2009 року ВВП впав на 20,3% дпр та 18,0% дпр, відповідно. За прогнозом Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в цілому за 2009 рік реальний ВВП знизиться на 14,1%.

3. Фактори слабкості української економіки

Стрімке падіння української економіки показало її неготовність протистояти кризовим викликам принаймні внаслідок декількох причин. По-перше, криза знову продемонструвала низьку диверсифікацію експорту при високому рівні залежності економіки країни від зовнішнього попиту.¹ Так, у 2008 році більше 40% експорту товарів припадало на метали та вироби з них, переважно залізо та сталь. Більш того, близько 80% внутрішнього виробництва металургії спрямовувалось на експорт. При цьому рівень модернізації у секторі залишився низьким (доменне виробництво досі займає домінуючі позиції у секторі), що зумовило відносно високу собівартість виробництва. Іншою проблемою стала низька якість продукції української металургії, якою на світових ринках не торгують за довгостроковими контрактами, що значно збільшило ризики.

Хоча багато металургійних підприємств почали інвестиційні проекти, спрямовані на підвищення енергоефективності і зниження собівартості виробництва, а також на підвищення якості, але не всі проекти було завершено до початку кризи. Падіння світових цін на метал та підвищення цін на газ стало несприятливим збігом обставин, що змусило підприємства скоротити випуск. Внаслідок зниження прибутків або навіть виникнення збитків підприємства були змушені призупинити ряд інвестиційних проектів, продовжуючи лише найбільш важливі. Подібна ситуація склалась також в хімічній промисловості. Із різким зниженням як зовнішнього, так і внутрішнього, попиту також зіткнулось машинобудування. Загалом, брак стратегічного мислення українських підприємців, які розраховували на подальшу сприятливу зовнішню кон'юнктуру, позначився на неготовності основних галузей до кризи.²

Протягом останніх років кінцеве споживання домогосподарств було рушійною силою зростання реального ВВП. У першому кварталі 2008 року реальне кінцеве споживання домогосподарств зросло на 22,5% дпр, тоді як реальний ВВП збільшився на 6,3% дпр, що свідчило про перегрів економіки. Значна частина споживання, особливо попит на непродовольчі товари, задовольнялась за рахунок імпорту, який в результаті також зростав значно швидше, ніж експорт. Як результат, у четвертому кварталі 2008 року дефіцит рахунку поточних операцій досяг 3,7 млрд. дол. США або 10% від.

Зростання споживання пояснювалось не тільки стрімким підвищенням доходів, яке стимулювалось підвищенням мінімальної заробітної плати та пенсій, але й великим обсягом наданих банківських кредитів. Головним джерелом для останніх були зовнішні позики, взяті українськими банками. В ситуації кризи банки зіткнулись із проблемою виплати зовнішніх позик, оскільки погіршення внутрішньої економічної ситуації вплинуло на якість кредитів, тоді як можливості їх зовнішнього рефінансування фактично зникли.

---

¹ Veronika Movchan. Ukraine's Economy: Quick Downturn // World Finance Review, January 2009.

² Безробіття в Україні: від оцінки динаміки та масштабів до адекватної економічної політики, Аналітична доповідь Інституту, від 26 червня 2009 року.

Водночас, популізм української влади призвів до викривлень в структурі доходів домогосподарств та бюджету країни. Так, зокрема, майже однакові частки в структурі доходів домогосподарств займають оплата праці та соціальні трансферти, що вочевидь зменшує стимули до пошуку роботи. Також відбулось стрімке зростання соціальних видатків бюджету, що позбавило уряд можливостей маневрувати під час кризи та виділяти кошти на дуже необхідні інвестиційні інфраструктурні проекти. Натомість уряд був змушений залучити на фінансування дефіциту бюджету, оціненого у 6,0% від ВВП на 2009 рік, позики МВФ, що є винятковим кроком з боку цієї міжнародної організації.

Припинення кредитування економіки призвело до того, що луснула «бульбашка» на ринку нерухомості. В результаті компанії, що будували житло, зіткнулись із браком коштів навіть на продовження вже розпочатих проектів.

Криза вплинула на Україну значно сильніше, ніж на інші країни, також внаслідок відсутності масштабних структурних реформ.³ Зокрема, реформу пенсійної системи було розпочато, але не було завершено. Не було проведено податкову реформу, реформу міжбюджетних відносин, адміністративно-територіальну реформу. В економіці залишилось перехресне субсидювання населення підприємствами, що призводить до додаткових втрат компаній. Влада також не спромоглась запровадити реформу соціальної допомоги, що сприяло б реальному захисту малозабезпечених осіб під час кризи. Досі не ухвалено закон про державні закупівлі, який би запроваджував прозорі процедури закупівель. Дозвільну систему не було спрощено, що гальмує розвиток малого та середнього бізнесу, акцент на стимулювання якого роблять більшість країн світу в умовах кризи. Залишається високим рівень корупції, що значно погіршує бізнес-середовище в країні.

В результаті цього під час економічної кризи уряд зіштовхнувся із значними проблемами щодо запровадження заходів економічної політики, спрямованої на підтримку економіки та соціального захисту, за умов недостатньо реформованої економіки та обмеженого бюджетного фінансування.

4. Регіональні відмінності⁴

Регіони України спеціалізуються на різних видах економічної діяльності та, відповідно, відрізняються по темпах економічного розвитку та рівню добробуту. У 2007 році валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу в найбагатших областях – Дніпропетровській та Донецькій – становив відповідно 20868 грн. та 20197 грн., що на більш ніж 30% перевищує середній по Україні показник.⁵ Найбіднішою областю була Чернівецька, де ВРП на одну особу був більш ніж вдвічі меншим за показник в середньому по країні (7369 грн.).

Темпи економічного зростання окремих областей досить сильно відрізнялись протягом останніх років. Так, у 2007 році найбагатші області – Дніпропетровська та Донецька – зростали повільніше, ніж показник ВВП для України (5,3% та 4,6%, відповідно, порівняно з 7,9% приростом реального ВВП в цілому по країні), а у 2005 році реальний валовий регіональний продукт (ВРП) навіть скоротився в Донецькій області на 2,9%. Натомість Чернівецька область продемонструвала зростання у 8,3% у 2007 році. Факторами, які традиційно визначають регіональний розвиток, є сектори спеціалізації регіонів.

В структурі доданої вартості країни найголовнішими секторами є переробна промисловість, торгівля, транспорт, операції з нерухомістю та сільське господарство. При цьому протягом останніх років частка сільського господарства в регіональній доданій вартості скоротилась в усіх областях і переважно була перерозподілена на користь переробної промисловості, торгівлі та операцій з нерухомістю. У 2006 році у структурі доданої вартості сільське

---

³ Безробіття в Україні: від оцінки динаміки та масштабів до адекватної економічної політики, Аналітична доповідь Інституту, від 26 червня 2009 року.

⁴ Опис регіональних відмінностей економіки України, наведений у цьому розділі, значною мірою базується на матеріалах, підготовлених в рамках проекту "SWAP Scoping Study – Macroeconomic assessment and impact on regions", зробленого на замовлення проекту «Підтримка сталого регіонального розвитку», що фінансується ЄС.

⁵ The Ukraine Competitiveness Report 2008, World Economic Forum.

господарство переважало у восьми областях, промисловість у чотирнадцяти, торгівля у чотирьох і транспортні послуги в одній області.

Загалом області України можна розділити на регіони із вищою часткою промислових секторів, які традиційно вважаються більш розвиненими, та області, де домінує сільське господарство, які характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку. Зокрема у 2008 році 72,3% реалізованої промислової продукції припадало на 12 областей, які розташовані переважно на Сході України, з яких 38% припадало на Донецьку та Дніпропетровську області.⁶ З іншого боку, більша частка випуску сільськогосподарської продукції виробляється у 5 центральних областях України. Оскільки регіони країни мають різну структуру економіки, зміни макроекономічної ситуації впливають на них по-різному. Так, регіони із більшою часткою експортно-орієнтованих підприємств (зокрема тих, які працюють в металургії, хімічній промисловості, машинобудуванні) значно залежать від динаміки цін та умов на світових ринках. Результати діяльності аграрних областей більш чутливі до погодних умов та урядової політики.

У 2009 році внаслідок економічної кризи ВРП скоротиться у всіх регіонах, однак це скорочення буде нерівномірним. Відмінності розвитку регіонів під час економічної кризи насамперед пояснюються саме різницею в структурі їх економік. За нашими оцінками ВРП промислових регіонів, які спеціалізуються на виробництві неметалевої мінеральної продукції, металургії, машинобудуванні, скоротиться значно більше, ніж ВРП аграрних областей. Тому регіональний продукт скоротиться більше, ніж в середньому по Україні, в таких областях як Донецька, Луганська, Запорізька, Кіровоградська та Закарпатська. За оцінками ІЕД найнижчі темпи падіння економіки будуть в Житомирській, Тернопільській, Хмельницькій, Івано-франківській областях, місті Києві та АР Крим.

4.1. Промислове виробництво

Внаслідок зниження зовнішнього та внутрішнього попиту випуск промислової продукції різко скоротився. Пік падіння припав на жовтень 2008 - січень 2009 років. Тоді виробництво скорочувалось у місячному та річному вимірах. А вже з лютого 2009 року щомісяця спостерігається повільне нарощування обсягів випуску промислової продукції порівняно із січнем 2009 року, однак темпи такого зростання є значно нижчими, ніж минулого року. В результаті, у січні-вересні 2009 року падіння промислового виробництва склало 29,6% відповідно до такого ж періоду минулого року. Найбільше від кризи постраждали такі галузі, як машинобудування (зниження випуску на 52,2% дпр), виробництво неметалевої продукції, металургія та хімічна промисловість. Водночас харчова промисловість постраждала значно менше завдяки більш сталому попиту та помірній переорієнтації внутрішнього споживання на українські продовольчі товари.

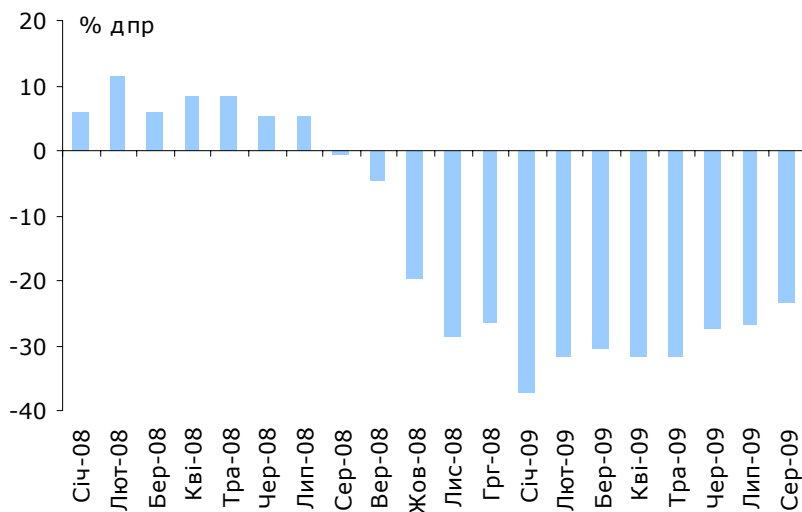
---

⁶ Соціально-економічний розвиток регіонів України: січень-грудень 2008 року, Міністерство економіки. http://www.me.gov.ua/file/link/129084/file/01-12_2008AP.rar

Графік 1

Зміна випуску промислової продукції

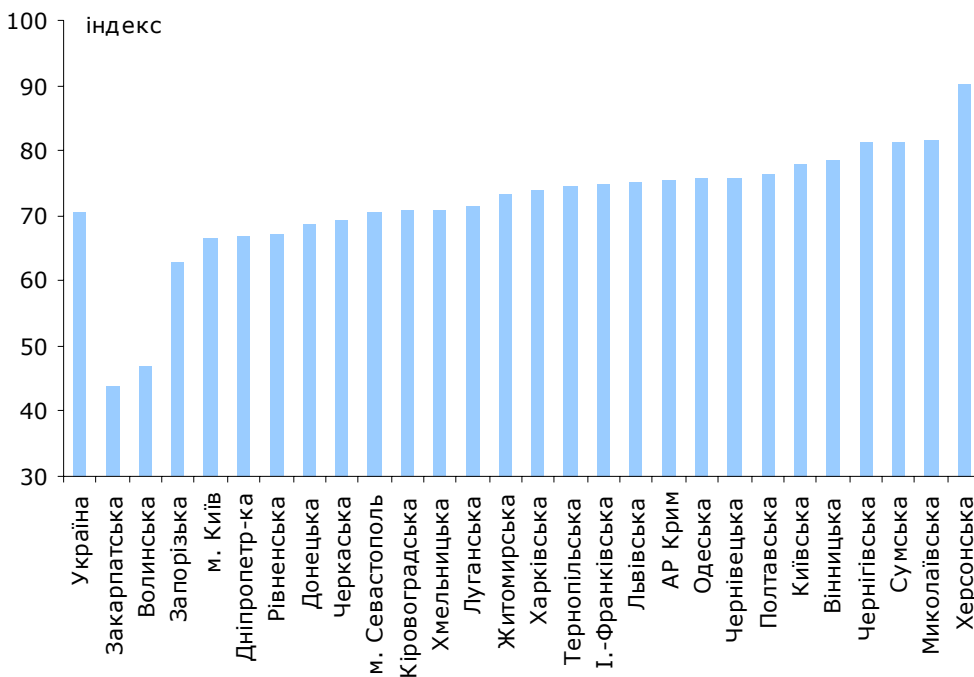
Джерело: Держкомстат

Відмінності впливу економічної кризи на різні галузі промисловості зумовили різницю в рівні падіння обсягів випуску по регіонах України. Зокрема випуск найбільше скоротився у Закарпатській, Волинській та Запорізькій областях насамперед внаслідок проблем, з якими зіткнулась машинобудівна галузь. Ця галузь постраждала як від скорочення інвестиційних програм, так і від кризи кредитування.

Донецька та Дніпропетровська області постраждали через погіршення ситуації в металургії, а випуск в Рівненській та Черкаській областях насамперед знизився через проблеми, з якими зіткнулись хімічні підприємства. Водночас ситуація в Херсонській та Миколаївській областях краща внаслідок високої концентрації в областях підприємств харчової промисловості, які незначно постраждали від кризи порівняно із підприємствами інших секторів.

Графік 2

Індекс промислової продукції в січні-серпні 2009 року

Джерело: Держкомстат

4.2. Сільське господарство

Наприкінці 2008 року та протягом перших восьми місяців 2009 року сільське господарство залишалось єдиною галуззю економіки, яка показувала реальне зростання. Однак вже в серпні реальний обсяг сільськогосподарського виробництва почав скорочуватись насамперед на фоні вищої статистичної бази серпня минулого року, яка пояснюється тогорічним рекордним врожаєм зернових. В цілому у 2009 році Інститут очікує зниження випуску в сільському господарстві порівняно із минулим роком.

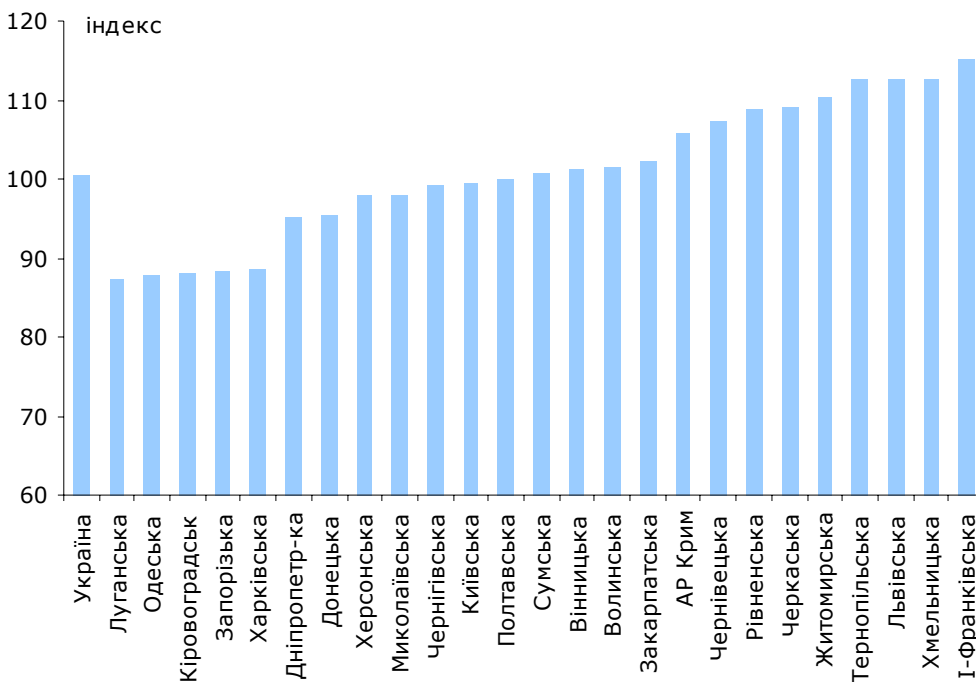
Вплив економічної кризи на сільське господарство у 2009 році виявився меншим, ніж на промисловість, з огляду на декілька факторів. По-перше, оскільки криза розгорнулась після посадки озимих культур, вона не вплинула на рішення аграрних підприємств щодо посівних площ і використання добрив восени. По-друге попит на сільськогосподарську продукцію у світі залишався стабільнішим, ніж попит на промислову продукцію та послуги, а девальвація гривні сприяла підвищенню конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках. Водночас на фоні запізнилої державної підтримки криза позначилась на доступності кредитів для аграрних підприємств, необхідних для закупівлі добрив для посіву рослинних культур навесні, що негативно вплинуло на їх врожайність.

Дуже ймовірно, що економічна криза матиме вплив на виробництво у сільському господарстві також у 2010 році. Це пояснюється браком коштів на закупівлю необхідних добрив для посіву озимини, зокрема, аграрії ще не отримали коштів за новий врожай, тоді як банківські кредити є вкрай обмеженими.

Розвиток сільського господарства у 2009 році значно відрізняється по регіонах України. В той час як в ряді областей, як-то Луганська, Одеська та Кіровоградська, реальний випуск в сільському господарстві скоротився на більш, ніж 12% дпр, в таких областях як Тернопільська, Львівська, Хмельницька та Івано-Франківська зростання перевищило 12% дпр. Такі відмінності пояснюються не стільки кризою, як спеціалізацією та природними умовами в тих областях, в яких частка рослинництва є більшою.

Графік 3

Індекс валової продукції сільського господарства в січні-серпні 2009 року

Джерело: Держкомстат

4.3. Торгівля

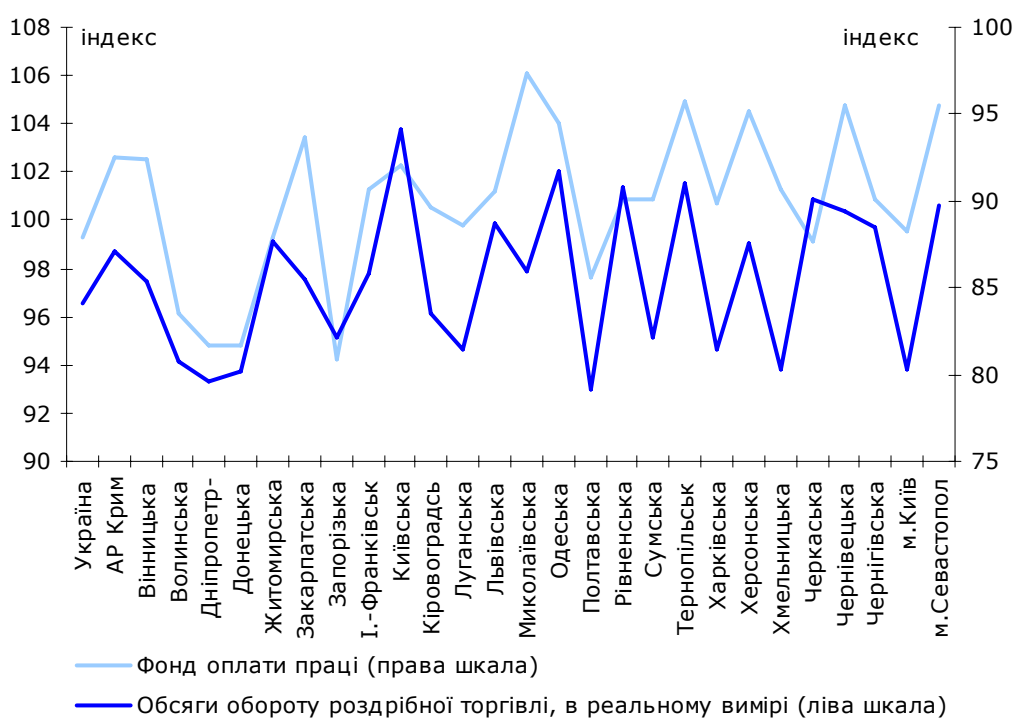
Скорочення реальних доходів домогосподарств на фоні значних виплат по кредитах, взятих в попередні роки, а також погіршення фінансового стану підприємств та нижчих

доходів Державного бюджету негативно вплинули на показники сектору торгівлі. Так, протягом січня-серпня 2009 року обсяги обороту роздрібно́ї торгівлі скоротились на 15,9% дпр в реальному вимірі, а обсяг товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібно́ї торгівлі та ресторанного господарства, скоротився на 20,5% дпр. При чому обидва показники значно погіршилися порівняно із січнем, коли падіння склало 7,1% дпр та 7,8% дпр, відповідно.

Обсяги торгівлі значно скоротились по всіх областях, хоча в різному ступені. Зокрема обсяги обороту роздрібно́ї торгівлі впали найбільше в Полтавській області (на 20,9% дпр), а найменше в Київській області (на 5,9% дпр). Такі відмінності переважно пояснюються різними темпами зміни заробітної плати та інших складових доходів, а також ситуацією на ринку праці в різних областях.

Графік 4

Доходи та торгівля в січні-липні 2009 року

Джерело: Держкомстат

4.4. Інвестиційна діяльність

Протягом минулих років двома основними джерелами фінансування інвестицій були власні кошти підприємств (основне джерело) та кредити. Одразу на початку кризи доходи компаній скоротились, а кредити стали майже недоступними. Як результат, значна кількість компаній призупинили фінансування більшості вже розпочатих інвестиційних проектів та відклали заплановані. Водночас луснула «бульбашка» на ринку нерухомості. Інвестиційні можливості фінансувати великі інвестиційні проекти за рахунок Державного та місцевих бюджетів, які й до кризи були обмеженими, майже зникли. Тому протягом січня-червня 2009 року інвестиції в основний капітал скоротились на 43,3% дпр.

Що стосується будівництва, то відповідно до даних Міністерства економіки України, на початок 2009 року майже 75% регіональних девелоперів або заморозили реалізацію проектів, або перенести дату завершення будівництва.⁷ В регіонах була призупинена будівельна діяльність на 30-70% об'єктів.

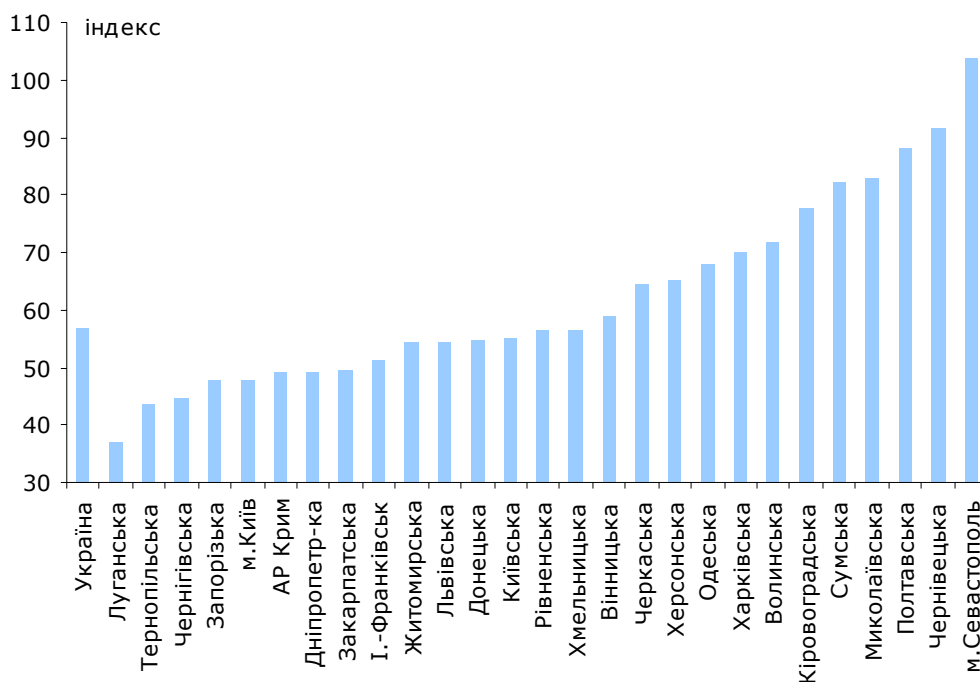
Інвестиції в основний капітал знизились по всіх областях України. Різниця в темпах зниження насамперед пов'язана з відмінностями в структурі економіки регіонів. В

⁷ Інформативно-аналітичні матеріали Міністерства економіки: *Будівництво: підсумки січня-березня 2009 року*, http://www.me.gov.ua/file/link/133081/file/bud_03_2009.doc

Луганській області інвестиції скоротились найбільше. Однією із можливих причин такої відмінності з іншими регіонами є той факт, що у 2009 році кошти Державного бюджету, передбачені на реструктуризацію шахт, спрямовуються натомість на виплату заробітної плати шахтарям. Водночас при вивченні коливач обсягів інвестицій по областях варто зважати на те, що показники по області є дуже чутливими до фінансування чи скасування інвестиційних проектів одним чи декількома великими підприємствами, які працюють в області. Наприклад, це стосується інвестиційних проектів ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» для Луганської області, ВАТ «Міттал Стіл Кривий Ріг» для Дніпропетровської області, тощо.

Графік 5

Інвестиції в основний капітал в січні-червні 2009 року

Джерело: Держкомстат

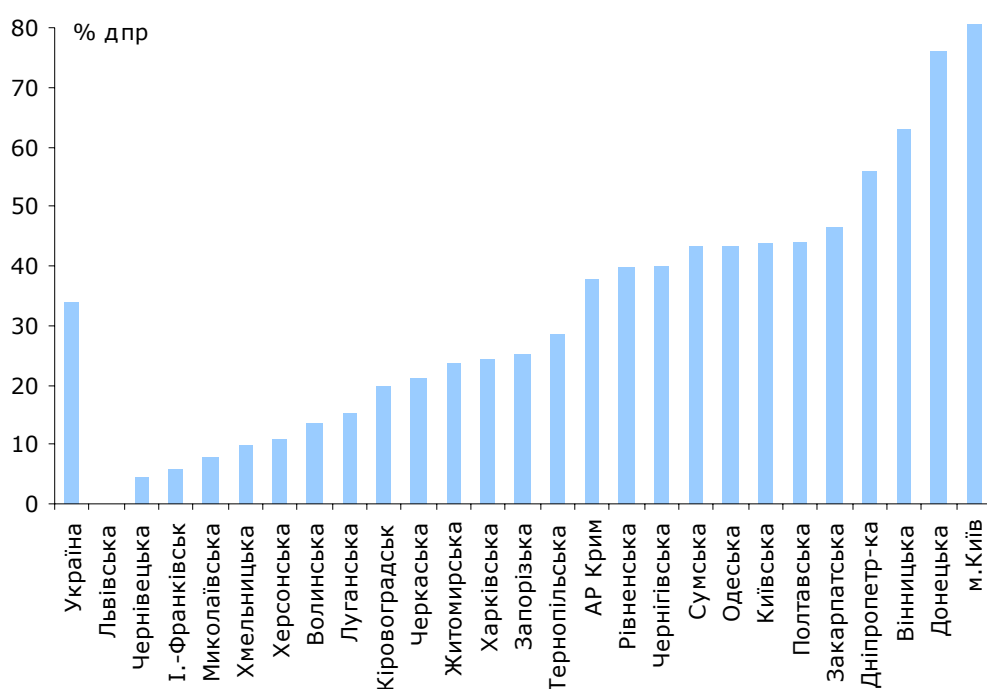
4.5. Безробіття

На фоні скорочення економічної активності протягом четвертого кварталу 2008 року і першого кварталу 2009 року значно зріс рівень безробіття.⁸ Зокрема в четвертому кварталі 2008 року безробіття за методологією МОП збільшилося до 7,5% від економічно-активного населення віком 15-70 років із 5,5% у третьому кварталі, а в першому кварталі 2009 року воно досягло 9,5%. При цьому безробіття більшою мірою зросло в Донецькій, Харківській та Дніпропетровській областях. Водночас в областях, які спеціалізуються на виробництві продукції сільського господарства, рівень зростання безробіття був меншим.

⁸ Безробіття в Україні: від оцінки динаміки та масштабів до адекватної економічної політики, Аналітична доповідь Інституту, від 26 червня 2009 року.

Графік 6

Зміна рівня безробіття (методологія МОП) у першому кварталі 2009 року

Джерело: Держкомстат

Безробіття зросло з огляду на зниження кількості штатних працівників на підприємствах, що постраждали від кризи, а також скорочення активності самозайнятих осіб в результаті зменшення попиту на товари і послуги, які вони пропонують. В регіональному розрізі найбільше знизилась кількість штатних працівників у Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Сумській, Черкаській та Луганській областях.

Рівень зареєстрованого безробіття також значно зріс наприкінці 2008 року: з 1,8% до населення працездатного віку на кінець вересня до 3,0% у грудні. Водночас за даними Державної служби зайнятості протягом першої половини 2009 року він знижувався і на кінець серпня склав 2,0%. Скорочення чисельності зареєстрованих безробітних протягом перших п'яти місяців року відбувалось переважно за рахунок зниження сільського безробіття внаслідок дії сезонного фактору, а також через зміни у законодавстві, які стосувались доступу сільських жителів до допомоги по безробіттю.⁹ Водночас в липні і серпні почало скорочуватись і міське безробіття. Однак така динаміка навряд чи означає суттєве покращення ситуації на ринку праці. Зокрема кількість штатних працівників продовжує скорочуватись.

Тенденцію до зменшення зареєстрованого безробіття можна пояснити складнішими процедурами по отриманню допомоги по безробіттю порівняно з минулим роком. Зокрема, з початку 2009 року набули чинності законодавчі норми, які ускладнили процедуру реєстрації безробітними для певних категорій осіб, передбачили жорсткіші правила щодо пошуку роботи, участі в громадських роботах, та збільшили перелік обставин, за яких особу позбавляють статусу безробітного.¹⁰ Окрім цього, положення про те, що звільнені особи мають право на реєстрацію лише за місцем прописки, а не за місцем проживання, також ускладнює процедуру отримання статусу безробітного.

4.6. Заробітна плата

Внаслідок погіршення фінансового стану підприємств заробітна плата значно скоротилась у листопаді 2008 року і продовжила падіння у січні 2009 року. Однак починаючи з лютого вона почала повільно зростати на фоні відносного відновлення економічної активності

⁹ Макроекономічний моніторинг України №103, Додаток, травень 2009 року.

¹⁰ Макроекономічний моніторинг України №103, Додаток, травень 2009 року.

окремих секторів. Протягом року зростання заробітної плати стримується також фіксуванням у 2009 році першого тарифного розряду при оплаті праці зайнятим у бюджетній сфері на рівні кінця 2008 року, а також обмеженим підвищенням мінімальної заробітної плати. Зокрема в липні зростання номінальної заробітної плати сповільнилось до 1,4% дпм, а середньомісячна заробітна плата становила 2008 грн. Найвищі темпи зростання заробітної плати були у фінансовому секторі — на рівні 14,1% дпм. Зростання заробітної плати в промисловості та будівництві було помірним. Загалом в січні-липні зростання заробітної плати уповільнилось до 5,8% дпр в номінальну виразі.

Реальна заробітна плата скоротилась по Україні на 10,1% дпр протягом перших семи місяців 2009 року. При цьому в чотирьох областях, а саме в Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій, вона скоротилась майже на 14%, в той час як у Волинській, Закарпатській, Миколаївській, Тернопільській та Херсонській областях реальна заробітна плата знизилась лише на 4-6% дпр. Внаслідок такої динаміки відмінність між рівнем заробітних плат в регіонах зменшилась.

4.7. Міграційний рух

На початку кризи багато політиків та експертів очікували масового повернення значної кількості мігрантів з-за кордону, що могло б спричинити додатковий тиск на ринок праці. Однак ці очікування не справдились. За даними Держкомстату в січні-липні 2009 року інтенсивність як внутрішньої, так і зовнішньої міграції скоротилась порівняно із відповідним періодом минулого року. Зокрема кількість осіб, які мігрували в середині країни, скоротилась на 14,0% дпр.

Коефіцієнт приросту зовнішньої міграції залишився на рівні 0,3 на 1000 осіб, хоча кількість прибулих зменшилась на 7,5% дпр, а число вибулих зменшилось на 10,3% дпр. Зменшення кількості прибулих може пояснюватись тим, що криза в Україні глибша, ніж в країнах перебування українських трудових мігрантів, і знайти роботу вдома дуже важко. Тому українці, які вже працюють за кордоном, намагаються залишитись там, погоджуючись навіть на гіршу роботу, щоб перечекати кризу. Водночас, кількість вибулих скоротилась через те, що в інших країнах сектори, в яких традиційно працюють українці, зокрема будівництво, також постраждали від кризи, що знизило попит на робочу силу.¹¹ Крім того уряди ряду держав, на які припадає значна частка трудових мігрантів, вдаються до заходів, спрямованих на обмеження зайнятості іноземних працівників. Йдеться про Чехію, Іспанію, Італію.

Внутрішні потоки міграції найсуттєвіше скоротились в м. Києві, АР Крим, Закарпатській і Харківській областях. Причому в той час як в більшості областей кількість прибулих і число вибулих змінились досить симетрично, в м. Києві число прибулих скоротилось на 20,8%, а тих, хто вибув, лише на 0,6%. Вочевидь особи, які вже працювали в столиці і навіть втратили роботу, намагаються залишатись в місті. Водночас для новоприбулих прийняття рішення про переїзд на фоні кризи і відсутності додаткових робочих місць є занадто дорогим завданням.

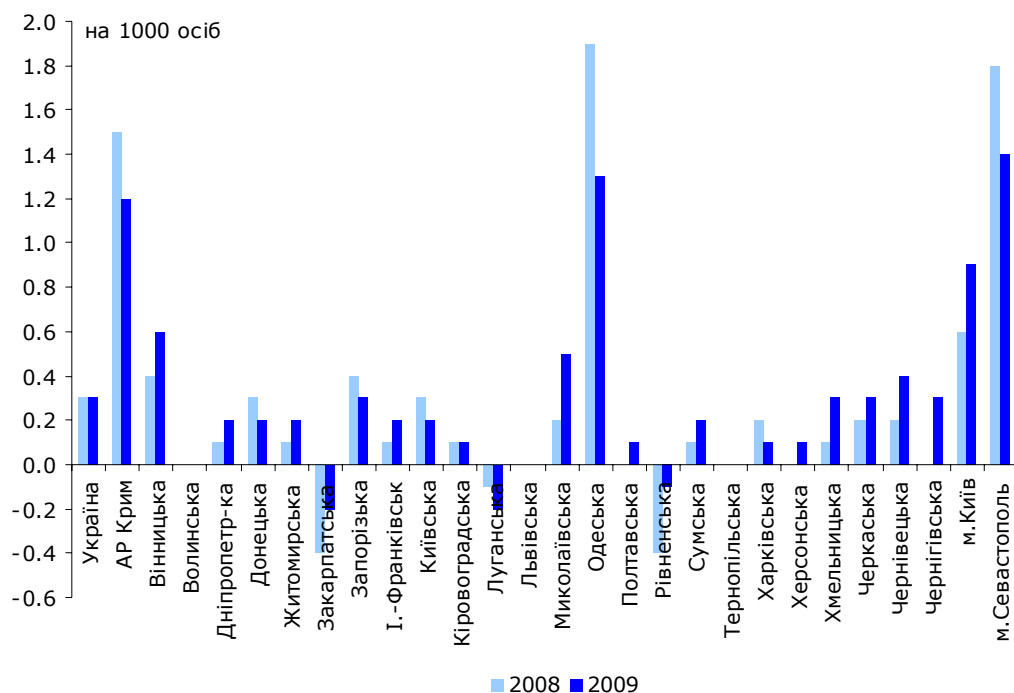
В Україні протягом останніх років три області демонстрували негативне сальдо зовнішньої міграції: Закарпатська, Рівненська та Луганська. В той час як українці з перших двох областей найчастіше їхали працювати в країни Європи, в Луганській області переважав переїзд до Росії (зокрема звільнені шахтарі їхали працювати на російські шахти). Ці області зберегли негативне сальдо по зовнішній міграції і під час кризи у 2009 році. В інших областях приріст залишився додатним, хоча рівень міграції дещо змінився.

---

¹¹ Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики, Аналітична доповідь Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, квітень 2009 року.

Графік 7

Приріст зовнішньої міграції в січні-липні

Джерело: Держкомстат

5. Висновки

В результаті світової фінансової кризи українська економіка увійшла в глибоку рецесію у четвертому кварталі 2008 року, яка триває і у 2009 році. Менші наявні доходи населення та нижчі доходи бізнесу на фоні недоступності кредитних коштів призвели до різкого падіння реальних обсягів споживання та інвестицій. Зниження попиту на товари традиційного українського експорту негативно вплинули на розвиток таких галузей, як металургія та хімічна промисловість. Скорочення експорту, а також зниження притоку капіталу з-за кордону на фоні значних виплат по раніше взятих за кордоном зобов'язаннях, призвели до дефіциту платіжного балансу. Як результат, гривня значно девальвувала.

За оцінками Інституту у 2009 році валовий регіональний продукт скоротиться сильніше в областях із вищою часткою промислових секторів, які традиційно вважаються більш розвиненими. Зокрема йдеться про такі області як Донецька, Луганська, Запорізька.

Водночас, економіка областей, орієнтованих на сільське господарство та переробку харчових продуктів, які характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку, знизиться менше, ніж в середньому по Україні. Так, очікується, що порівняно з середнім показником по Україні, ВРП скоротиться менше в таких областях із значної часткою сільського господарства в структурі доданої вартості, як Житомирська, Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська.

Ситуація на регіональних ринках праці є віддзеркаленням ситуації в основних секторах спеціалізації областей. Так, у першому кварталі 2009 року рівень безробіття (визначеного за методологією МОП) зріс найбільше в Донецькій та Дніпропетровській областях, в яких велика частка металургії, а також в Закарпатській області, машинобудування якої значно постраждало від кризи. Протягом перших семи місяців 2009 року заробітна плата скоротилась найбільше в Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях, які більше, ніж інші області, постраждали від кризи.

В результаті можна констатувати, що внаслідок кризи в Україні спостерігається деяке зменшення регіональних відмінностей.

У 2009 році не справдились очікування експертів щодо хвилі повернення мігрантів з-за кордону, що могло б значно погіршити ситуацію на ринку праці в окремих областях. Зовнішні міграційні потоки скоротились, однак їх структура фактично не змінилась. Зокрема, незважаючи на кризу, негативне сальдо міграції збереглося у Закарпатській, Рівненській та Луганській областях.

Міграційні потоки скоротились також й в середині країни. Найсуттєвіше зменшення потоків міграції відбулось в м. Києві, АР Крим, Закарпатській і Харківській областях.

В цілому ж криза ще раз продемонструвала, що брак структурних та інституційних реформ обмежив можливості країни адекватно реагувати на кризові шоки як на центральному, так і на місцевому рівні. Вже зараз очевидно, що відновлення економічного зростання вимагатиме масштабних зусиль на всіх рівнях державної влади та багато в чому залежатиме від світової економічної динаміки.